

УДК 159.9:37.015.3:372.881.1:378.018.43

Сучасні виклики українській освіті

Тетяна Сергєєва,

доктор психологічних наук, професор,
Харківський національний університет будівництва та архітектури
<http://orcid.org/0000-0002-0481-316X>

*'If I have seen further it is by standing on the shoulders of Giants'
Isaac Newton*

Щі слова Ісаака Ньютона, що запозичені у Бернара Шартрського ще з XII століття, люблять цитувати у Кембриджі. Вони про роль знань у подоланні обмежень людини простором та часом. Але, нажаль, у сучасному світі поширюється небезпечна, як для суспільства, так і для конкретної людини тенденція: невизнання потреби у знаннях під приводом їх необмеженої доступності через інтернет і неонов'язковості для життєвого успіху. З останнім твердженням важко сперечатися, якщо брати до уваги кар'єру так званої "української еліти". Але це скоріше "хвороба росту", ніж закономірність розвитку. Стосовно ж першого це — фатальна помилка, що криється у нерозумінні різниці між шумом, інформацією та знанням. А суттєва різниця є. Інформація у відмінності від шуму несе нове, але тільки знання дають розуміння зв'язків, що містяться у інформації. Чи потрібне це розуміння сучасній людині, залежить від її амбіцій. Щоб приймати самостійні рішення, без розуміння зв'язків, що розкривають сенс, не обійтись. Щоб бути гвинтиком у механізмі, що створений іншими, інформації з інтернету більш, ніж достатньо. Може такі "нові українці" і потрібні, але це є безповоротною втратою для нашої країни, що попри усі негаразди ще залишається однією з найбільш освічених у світі.

Освітня система потребує реформування, щоб відповісти на виклики сучас-

ного суспільства, що діють за принципом ланцюгової реакції: потужний розвиток технологій, соціально-економічні і політичні зміни на локальному та глобальному рівні, майже необмежені можливості комунікації і мобільності. Все це породжує запити до освіти, узагальнений сенс яких в розвитку покоління, що в умовах невизначеності готове до динамічного якісного життя із сенсом.

Шотужній ривок, що зробила Україна у бік омолодження влади, дає великі сподівання і не менш великі побоювання. Максималізм і амбітність, які завжди були притаманні молоді, мають позитивну роль для розвитку через подолання перешкод, яких не бачать заздалегідь через відсутність життєвого досвіду. Але, нажаль, енергія не компенсує неусвідомленої некомпетентності, наслідком чого може бути ходіння по колу помилок, що вже відомі історії, яка не вчить тих, хто не хоче вчитися і тому її не знає. Сьогодні непокоїть ефект "déjà vu": в ілюзії перескочити закономірності розвитку "будівники" нового світу вже робили "усім" тих, хто був "ніким" і нищили доценту, що мали. Нажаль, ми «декомунізували» лише пам'ятники та назви, але не свою свідомість. Ми знов у зоні ризику знищення доценту замість цивілізованого розвитку свого надбання.

Освіта досить консервативна царина, бо наукові школи і знання не з'являються

миттєво, а формуються у пошуку істини десятиріччями. Наш дійсний науковець, а не замовник наукових праць за гроші, має суттєві переваги у порівнянні з західними фахівцями. І це не «ура-патріотизм», а багаторічний досвід роботи в провідних європейських вишах. Яскравим доказом є освіта наших фізиків і математиків, з яких вийшли чудові ІТ фахівці, що визнані в усьому світі. Нашого науковця вигідно відрізняє системне і креативне мислення, бо воно цілеспрямовано формувалося в межах системного підходу, що дає переваги в охопленні зав'язків і гнучкості рішень. І це ознака саме нашої освіти, що здавна була орієнтована на розвиток мислення на основі фундаментальних знань, а не на вузько прагматичні навички. Цікаво, що Кембридж і Оксфорд пишаються тим, що дозволяють собі розкіш формувати мислення тих, хто покликаний приймати рішення на державному рівні, а такі відомі лідери, як Зеленський, Вакарчук і Яценюк походять із сімей науковців і освітян.

Важливо, щоб наша система у сліпому копіюванні не кращих західних зразків не втрачала тих досягнень, що їй були притаманні. В історичному розвитку наша освіта не могла орієнтуватися на вузько-практичний підхід, що характерний для західного чітко організованого і дисциплінованого суспільства. Наш фахівець готувався до вирішення будь-яких неочікуваних проблем в нестандартних умовах, якими буяла так звана “планова” економіка. Наші гідності стали продовженням наших недоліків. Сучасний запит на освіту, що дозволяє швидко переорієнтуватися в динамічних умовах невизначеності, актуалізує метакогнітивні знання (про пізнання) [4], природу яких ще в 70-х роках минулого століття було блискуче розкрито, що сприяло появі численних наукових праць українських дослідників в галузі розвиваючого і проблемного навчання. Але, вони маловідомі на Заході, і “немає пророка в своїй вітчизні”.

Сьогодні у нас є унікальний шанс — взяти все найкраще у надбанні людства.

Для цього тільки потрібно його знати, як і надбання світового рівню власної країни. Їх синергетична взаємодія може стати нашою перевагою в реформуванні. Це потребує порівняльних досліджень на дійсно науковому рівні з урахуванням специфіки і конкретних умов, цілей і ресурсів української освіти.

 сновне протиріччя реформування нашої освітньої системи полягає в тому, що прагнучі до розвитку у європейському просторі, вона традиційно тяжіє до управління “зверху”. Але дійсно ефективні результати можливі, якщо одночасно “мислити глобально і діяти локально”. Це передбачає залучення кожного освітнього закладу до спільного процесу синергетичного реформування системи в цілому. Чи можливо це в Україні? Наш досвід, що був здобутий в ході багаторічної роботи у провідних вишах Великої Британії, Франції, Німеччини, Австрії та Італії, а також у Європейських освітніх проектах, показав, що це не тільки можливо, але і може стати зразковою моделлю, і не тільки для українських університетів. Нам вдалося створити свою успішну модель, і ми з задоволенням ділимося “уроками, які ми вивчили”.

Вкрай важливо з самого початку у різноманітні виклики сучасного суспільства виділити стратегічний напрямок розвитку, представивши кінцеву мету, намітити “зону ключових результатів” і шляхи їх досягнення з урахуванням необхідних ресурсів і можливих ризиків. Для цього існує цілий набір технік і інструментів, який дозволяє побудувати “дерева” проблем і завдань, виділити і конкретизувати цілі та зафіксувати їх у “структурно-логічній матриці”. Але на початку треба визначити характеристики трьох основних гравців, які взаємодіють в межах навчального процесу, що повинен чуйно відповідати на динамічні зміни у предметно-професійній і соціально-економічній сферах. Це — студенти, викладачі і навчальне середовище.

Сучасний студент, що належать до покоління “молодших міленіалів”, не схожий на того, до якого ми звикли і на якого

орієнтована традиційна система освіти. Парадокс полягає в тому, що студенти виявилися компетентніше викладачів у роботі з інформацією. “Digital natives”, що народилися із “смартфонами в руках”, навчилися отримувати інформацію легко і невимушено, але безсистемно. Серфінг по інтернету став способом життя. Нове покоління соціалізується через онлайн мережі. Віртуальна реальність замістила у них не тільки реальну, а й традиційно значущих людей: батьків і вчителів. Стався вихід з під локального контролю. Зовнішні агенти впливу стали діяти через потужні соціальні мережі, які сформува-ли нові моделі поведінки. Сучасна молодь, з одного боку, відчуває найвищий рівень незалежності і свободи, а з другого, постійно переймається думками оточення. Це робить її залежною від зовнішньої оцінки та інфантильною. В змаганні амбіцій самоідентичність проявляється в перебільшено позитивному прикрашеному вигляді. Привабливі імітації, що видають бажане за дійсне, інтегрують у свідомість і нівелюють реальне і імітоване. Імітована компетентність маскує неусвідомлене невігластво.

Навчання у виші, що потребує системного підходу, вольових та інтелектуальних зусиль, порушує комфортний стан задоволення собою без зайвого напруження. Нездатність до важкої інтелектуальної роботи є слідством того, що по суті діти отримали необмежений доступ до інформації (не до знань і цінностей) раніше особистісного, морального і інтелектуального дозрівання поза дією «зони найближчого розвитку». Тому зараз ми маємо статистику, що замірює соціально небезпечний дисбаланс у виборі професій, або пріоритет мрій над здоровим глуздом: 50 осіб на місце на філологію (журналістику) і відсутність бажаних отримувати інженерні спеціальності, що так потрібні економіці. І це вже наслідки західної історії. Революційний рух молоді 60-х років минулого століття під гуманістичними гаслами зруйнував всі зовнішні припони на шляху до необмеженої

свободи і самовираження, аж до свободи від моралі. Традиційна ознака західної моралі — відповідальність була заміщена емпатією, а відчуття отримали верх над волею і суспільною свідомістю. Людина стала обирати те, що гармонізує її внутрішній стан, а не те, що потрібне іншим.

Але ефективно навчання міленіалів не є недосяжним для досвідчених, компетентних і креативних педагогів. Для цього, перш за все, треба переорієнтувати традиційне предмет-центроване навчання на студент-центроване [7], а потім, використовуючи когнітивні і особистісні характеристики студента-міленіала, цілеспрямовано розвивати його у напрямку синергетичного задоволення індивідуальних і суспільних потреб. Для цього розроблена розвиваюча технологія [3], але перш зосередимося на проблемах навчання.

Ключовою проблемою перебудови традиційного навчання є швидкість. Міленіали, яким технології дають миттєвий доступ до всього, що побажають, проявляють амбіційність і нетерплячість, хочуть мати все і зараз, потребують швидкого фідбеку та успіху. В навчанні вони хочуть бачити швидкий результат і швидко винагороду. Це потрібно враховувати в їх навчальних завданнях.

Сучасні технології сприяють мультизадачності міленіалів. Вони можуть одночасно перевіряти пошту, дивитися YouTube та слухати спортивні новини. Те саме вони роблять під час лекцій, що дратує професорів, але буде великою помилкою намагатись відлучити їх від смартфонів. Треба знайти спосіб їх використання в навчальному процесі, наприклад, даючи неочікуване змагальне завдання миттєвого пошуку інформації для вирішення цільової проблеми.

Ще одна проблема з сучасними студентами пов'язана з трендом скорочення їх фізичної присутності в університеті. Треба вирішити, що важливіше: розвивальний ефект, що забезпечує навчання, чи години, витрачені на перебування в приміщенні університету. Сьогодні

у багатьох випадках навчання можна здійснювати у дистанційному режимі чи онлайн, і міленіали це добре знають. Для цього треба розвивати інфраструктуру, е-платформи, методологію, бази даних і систему управління процесом е-навчання.

Характерною особливістю міленіалів є майже необмежене коло спілкування, з якого не виключено викладачів. Twitter, Snapchat, Instagram, Facebook дозволяють комунікувати з будь-ким у будь-який час у будь-якому місці. Соціальні мережі дозволяють заводити друзів у інших університетах, тому студенти знають, що де відбувається. Для них важливо ділитися результатами роботи і не отримавши фідбеку, вони можуть писати аж до Міністерства, не думаючи про наслідки. Це добре, що є прямий зв'язок, але одночасно це створює проблеми спаму, який дратує. Тому обов'язковим стає навчання культурі спілкування, чіткому формулюванню проблем і алгоритму офіційних звернень.

Разом з тим міленіали мають ряд переваг у порівнянні з традиційними студентами. Вони більш самостійні в отриманні будь якої інформації за конкретним запитом. Вони мають амбітне бажання переслідувати високу мету. Для них важливо відчувати сенс своїх дій. Вони сконцентровані на успіху. Все це при вмілому педагогічному підході можна трансформувати в мотивацію ціллі професійного розвитку. Для цього треба закласти до завдань виклики, що дають можливість відчувати себе частиною проекту, щоб зробити цей світ кращім. Залучення міленіалів до завдань проектів або привабливих позицій у проекті стимулює, бо це робить процес навчання зрозумілим у практичному сенсі і приводять до усвідомлення потреби розвитку реальних навичок.

Міленіали люблять працювати в командах реальних і віртуальних будь-якої конфігурації. Вони цінують геополітичну мобільність, що стимулює розвиток мовної компетентності, яка дозволяє мати друзів у різних країнах і не відчувати кордонів. Цей тренд варто повернути на користь освіти.

Навчання у форматі командної роботи над конкретним проектом дозволяє досягти результатів не тільки у когнітивному розвитку, а і стимулювати особистісний розвиток студентів, як агентів позитивних змін. Таким чином, виховання студентів стає невід'ємним від навчання, бо в проектній командній роботі моделюються реальні умови професійної діяльності, що дозволяє розвивати не тільки предметні, а і загальні, і дослідницькі компетентності [1].

У командній роботі міленіалів варто звернути увагу на їх особистісні характеристики [2] стосовно амбітності, змагальності і самоідентичності, бажання успіху і кар'єрного зростання, необхідності усвідомлювати смисл і практичну значущість своїх дій, мати чіткі цілі. Вони хочуть знати правила гри з самого початку. Для міленіалів дуже важливо, щоб стратегія винагороди була прозорою, чесною і зрозумілою. Це покоління хоче відчувати, що вони роблять щось особливе і те, що вони важливі для команди незалежно від її розміру.

Команда міленіалів має свої вимоги до того, яким повинен бути їх лідер. Вони потребують не боса, а товариша, який уділяє їм увагу, допомагає і підтримує. Вони цінують сердечні та водночас вимогливі стосунки, живий контакт, постійний фідбек, сфокусований на завданні. Тому краще за все у командах міленіалів практикувати сучасний тренд перехідного лідерства в залежності від завдань. Робота у команді міленіалів — добрий привід для так званого зворотного менторства. Члени команди можуть консультивати один одного на ті теми проекту, де вони найкращі. Головне — це відчуття єдності.

Тепер розглянемо чи готові викладачі українських вишів до нового виклику. Нажаль, треба констатувати, що для нашої системи освіти, як і для багатьох європейських, характерним є консерватизм. Більшість українських професорів наполегливо продовжують триматися свого сформованого в зовсім інших умо-

вах досвіду. Його ознаки — орієнтація на предмет і неприйняття людино-центрованої моделі. Парадоксально традиційний для освіти консерватизм проявляється і в неприйнятті інноваційних технологій. Цьому є ряд об'єктивних і суб'єктивних причин, що носять захисний характер. Це: 1) страх визнання власної некомпетентності; 2) небажання визнати незворотність якісних змін в освіті; 3) час і трудовитрати на набуття нового досвіду в умовах відсутності моральних і матеріальних стимулів; 3) відсутність належної інфраструктури; 4) недосконалість існуючих освітніх технологій, які, по суті, не додають якості і ефективності до традиційних курсів, що вже існують.

Але, як зазначалося раніше, в українського викладача є ряд переваг, що є актуальними у світовій ситуації невизначеності. Щоб трансформувати свої системні знання у сучасні компетенції, перш за все необхідно тримати руку на пульсі сучасних освітніх і професійних тенденцій. А це неможливо без мовної компетентності. Міжнародна мова спілкування в освіті і науці, конференції, статті в світових впливових наукових виданнях — все це англійською. А скільки наших вчених нею володіють, або хоча б здатні читати? Проблема нашої науки і освіти в мовній ізоляції від світового мейнстріму. Ми самі винні в тому, що наші досягнення невідомі, бо замкнулися у власному колі зрозумілих тільки нам термінів і навіть не намагаємося його розірвати. Це ще одна наша «культурна особливість» — навмисна дистанція науковця від решти світу. Небажання «опуститися» до «непосвячених» ізолює нашу науку, а дійсно цінні ідеї потребують не тільки перекладу англійською, а і зрозумілою українською.

І, нарешті, розглянемо третій компонент — навчальне середовище, у якому взаємодіють студент і викладач. І тут, на жаль, знов маємо протиріччя між потребами і можливостями. Освітянин — це місія, і більшість працює не за гроші, а за покликанням. Але є речі, які неможливі

без підтримки держави. І тут з жалем можна констатувати, що під виглядом демократії відбувається перекидання на плечі університетів завдань державного масштабу. Не можна у застарілу форму вмістити новий зміст. Від університетів вимагають інноваційних змін в традиційно авторитарному стилі, успадкованому від минулих часів, не надавши ні легітимної бази, ні коштів, ні умов розвитку. Відсутність реальної системної програми свідчить або про нерозуміння значущості проблеми і шляхів її вирішення, або про відсутність бажання зберегти українську вищу освіту. Як наслідок традиційного очікування вказівок зверху, університети, які не мають досвіду реальної самостійності, не роблять не тільки того, що знаходиться в зоні залежності, але і в зоні їх впливу.

З усього сказаного випливає традиційне запитання «Що робити?». У нас немає іншого вибору, окрім як прийняти виклик часу. Не виправдовувати власну бездіяльність зовнішніми обставинами, а критично і конструктивно почати з себе. Відомий вислів Дарвіна «surviving the fittest» перекладається, як «виживає той, хто пристосувався», а не найсильніший, як нам намагалися вселити. Щоб вижити, необхідно усвідомити, що час не зупинити. «Хто в епоху змін стоїть на місці, той рухається назад». Ніхто за нас проблему власного розвитку, яка за самою своєю суттю є сенсом освіти, не вирішить. Ми не маємо морального права називати себе педагогами, якщо знаємо менше, ніж наші учні. Щоб розвивати інших, необхідно перш за все розвинути себе. В цьому і є той виклик, який ми повинні прийняти, щоб мати моральне право називати себе освітянами.

Ми прийняли виклик і діяли виключно в зоні нашого впливу. Як результат, ХНУБА виграв 8 міжнародних проектів. Ми досягли рівноправного партнерства з 35 провідними європейськими університетами, включаючи Кембридж; Міланську, Валенсійську, Орлеанську, Гарвардську Політехніку; Віденський, Лісабонський,

Афінський технологічний університет; Ліонський університет прикладних наук, ФЕРН університет м. Хаген, Бакінгемширський Новий університет, університети Сарагоси, Феррари, Флоренції, Стокгольму та інші. Це дало можливість знайти європейський досвід, створити передову інфраструктуру (3 мультимедійні класи, стартап, експохол, європейській проектній центр) і 7 інноваційних навчальних комплексів (93 е-підручника) європейського рівня у форматі дистанційного, змішаного та е-навчання онлайн. Наші інноваційні програми цілеспрямовані на розвиток професійних, дослідницьких та загальних розвивальних і соціальних компетенцій, актуальних як для Європи, так і для України з «тюнінгом» на індивідуальні [6] і локальні потреби економічного розвитку регіону. Залучення до апгрейдингу програм потенціальних роботодавців дозволяє підвищити ймовірність забезпечення роботою випускників. Розвиток мовної компетентності технічних фахівців став пріоритетом, що дозволило за півтори роки 32 студентам, аспірантам і викладачам ХНУБА отримати рівні B2 і C1 за самою престижною версією FCE завдяки унікальному для України е-комплексу «Smart English Online» [7], що був розроблений у співробітництві з Кембриджським університетом. Все це стало можливе завдяки навчальній платформі, що була розроблена міжнародною мультидисциплінарною командою і обслуговує тисячі студентів аспірантів та викладачів. Створено унікальні стратегії, техніки, інструменти та інновації, що стосуються моделі саморозвитку на основі метакогнітивного підходу до формування нейронних мереж [5], самоуправління, самооцінки, систем фідбеку та тьюторіалів, інтерактивних матриць та мнемотехнік. В структуру університету інтегрований стартап, студенти беруть участь у програмах міжнародної мобільності, а їх проекти виграють світові конкурси. І все це в Україні, в наявних умовах. Є висока вірогідність, що цей потенціал значно зросте за умови державної підтримки орієн-

тованої на гідне місце Української освіти у світі. Головне в ентузіазмі змін не втрачати те цінне, що вже маємо, і не заплутатися в модних трендах, не розуміючи їх суті. І ще не цуратися надбаного досвіду, що, як відомо, є «сином тяжких помилок», щоб їх не повторювати. Ейджизм, сексизм та інші «изми» не повинні стати ознакою реформованої української освіти.

Зараз багато говорять про любов до країни. Ми впевнені, що любов — це не слова, а щире почуття, що втілюється в конкретні дії. Українське слово “освіта” та російське “образование” мають різний сенс. Перший від світла, що осяює, другий від образу, згідно з яким формується особистість. Це є суттю методології навчання, чи ми даємо зразок і повторюємо його, тим самим формуючи “ремісничче” мислення, чи ми осяємо шлях до знань і саморозвитку в будь-яких умовах, тим самим розвиваючи системне мислення. Вочевидь країні потрібні і ті, і інші, а вже за людиною залишається вибір, ким вона захоче бути.

Література

1. *Sergeyeva T., Barber J.* Developing generic competences in learning to learn : Textbook. Kharkiv : Operativnaya poligrafiiya, 2016. 120 p.
2. *Sergeyeva T. V.* Orientation to personality qualities while developing training courses and selecting teams for multidisciplinary international projects // Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Серія “Психологія”. Харків, 2018. Вип. 57. С. 282–292.
3. *Сергеева Т. В.* Эко-гуманистическое саморазвитие : монография. Харьков : Блок, 2009. 548 с.
4. *Сергеева Т. В.* Метакогнитивные знания как когнитивная основа обучения и воспитания // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Т. VI. Психологія обдарованості. Вип. 8. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 187–196.

5. *Сергеева Т. В.* Развитие личности студента на основе индивидуальной когнитивно-смысловой структуры // Наук. вісник ПНПУ ім. К.Д. Ушинського : зб. наук. праць. Спецвипуск: "Психологія особистості: теорія, досвід, практика". № 1–2. Одеса, 2013. С. 29–38.

6. *Сергеева Т. В.* Техніка індивідуалізації Е-курсів навчання (РВ) // Харківський осінній марафон психотехнологій : ма-

теріали наук.-практ. конф. / М-во освіти і науки України, ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Харків : Діса плюс, 2017. С. 108.

7. *Сергеева, Т. В.* SmartEnglishonline (SEO) — інноваційне навчання онлайн, яке центроване на студенті» // Проблеми оптимального функціонування особистості у сучасних умовах : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Харків : ХНУ ім. .Н. Каразіна. С. 175–176.

05.06.2019.